

Skubała-Tokarska, Zofia

Sprawozdanie z działalności Komitetu Historii Nauki i Techniki Polskiej Akademii Nauk w roku 1970

Kwartalnik Historii Nauki i Techniki 16/3, 717-721

1971

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

SPRAWOZDANIE Z DZIAŁALNOŚCI
KOMITETU HISTORII NAUKI I TECHNIKI
POLSKIEJ AKADEMII NAUK W ROKU 1970

W okresie sprawozdawczym odbyły się dwa posiedzenia plenarne Komitetu (2 czerwca i 30 listopada)¹ oraz pięć zebrań Prezydium.

Przedmiotem działalności Komitetu, jego obrad plenarnych oraz prac Prezydium, były następujące zagadnienia: zatwierdzenie wstępnego opracowania krytycznej oceny dorobku historii nauki i techniki w 25-leciu Polski Ludowej, ustalenie kierunków badań na lata 1971—1975, omówienie prac nad przygotowywaną przez Zakład Historii Nauki i Techniki PAN syntezą historii nauki polskiej (wiek XIX i XX), poczynania badawcze związane ze zbliżającą się pięćsetną rocznicą urodzin Mikołaja Kopernika, przygotowania polskich historyków nauki i techniki do udziału w XIII Międzynarodowym Kongresie Historii Nauki, współpraca z Sekcją Historii Nauki Międzynarodowej Unii Historii Nauki, jej komisjami i komitetami naukowymi.

Na zlecenie Wydziału I, Nauk Społecznych PAN, z 1969 r. Komitet Historii Nauki i Techniki PAN opracował ocenę aktualnego stanu badań z reprezentowanej przez siebie dyscypliny, na tle jej dorobku w latach 1945—1970. Syntetyczny referat przygotowany na podstawie wytycznych Prezydium Komitetu przedstawiono do aprobaty członkom Komitetu na plenarnym posiedzeniu, które odbyło się w dniu 30 listopada 1970 r. Po wniesieniu poprawek i uzupełnień rozprawę zbiorczą pt. *Stan badań historii nauki i techniki w Polsce na tle dorobku w 25-leciu Polski Ludowej* przekazano Wydziałowi I Polskiej Akademii Nauk w kwietniu 1970 r.

Referat zbiorczy pióra dr Z. Skubała-Tokarskiej oraz opracowania szczegółowe powyższej oceny przygotowane przez: doc. I. Stasiewicz-Jasiukową i dr M. Frankowską-Terlecką (historia nauk społecznych i humanistycznych), prof. K. Rowińskiego i dr B. Kuźnicką (historia medycyny i farmacji), prof. A. Żabko-Potopowicza i doc. S. Brzozowskiego (historia nauk rolniczych i leśnych), doc. Z. Kosieka (historia botaniki), mgr K. Kowalską (historia nauk biologicznych i zoologii), doc. J. Dobrzyckiego (zbiorcza analiza historii nauk ścisłych przy współpracy mgr Z. Pawlikowskiej i mgr W. Osińskiej), doc. J. Babiczka (historia nauk o Ziemi — przy współpracy doc. Z. Wójcika, prof. B. Olszewicza, prof. J. Gomoliszewskiego i dr A. Rojeckiego), prof. E. Olszewskiego (historia techniki i nauk technicznych — przy współpracy mgra B. Orłowskiego) dowiodły, że w minionym dwudziestopięciolecu dokonał się postęp w badaniach naukowych z zakresu historii nauki oraz postęp w scalaniu poczynąń badawczych. Stało się to głównie za sprawą Komitetu Historii Nauki i Techniki PAN i największego ośrodka badawczego tej dyscypliny, Zakładu Historii Nauki i Techniki PAN. Za szczególnie ważne osiągnięcia uznano: 1) powiązanie w ogólnym nurcie historii nauk wszystkich jej dziedzin, a więc i historii nauk społecznych, i z historią nauk coraz bardziej sprzężoną historię techniki; 2) programowe rozwijanie problematyki z ogólnych zagadnień historii nauki pozwalających na ustalenia prawidłowości, które wynikają częściowo z immanentnych związków właściwych tej dziedzinie, częściowo zaś z jej uwarunkowań społecznych i społecznych funkcji; 3) rozwijanie badań kompleksowych łączących zainteresowania historyków nauki różnych specjalności; 4) podejmowanie w coraz szerszym zakresie prac syntetyzujących dzieje nauk szczegółowych (m.in. zarys dziejów historiografii polskiej,

¹ Por. sprawozdania z tych posiedzeń, które odbyły się w dniach 2 VI i 30 XI w nrze 4/1970 „Kwartalnika” s. 825—826 oraz w nrze 2/1971 s. 455—457.

historia astronomii polskiej, dzieje kartografii polskiej itd.); 5) opracowywanie syntezy dziejów nauki polskiej i wydanie pierwszych dwóch tomów *Historii nauki polskiej*. Realizacja tego dzieła była możliwa dzięki planowemu przeprowadzeniu częściowych badań, które w sumie dały jakby kompleksowe ujęcie rozwoju nauk w poszczególnych okresach historycznych, oraz dzięki całościowemu ujęciu nauki polskiej, reprezentującemu więc zasadniczo punkt widzenia ogólnej historii nauki.

W czerwcu 1970 r. Komitet ustalił kierunki badań z historii nauki i techniki na lata 1971—1975. Podstawową wytyczną przy ich ustalaniu stała się dwoistość społecznego znaczenia tych badań. Z jednej strony stanowią one bowiem źródło wniosków w ocenie prawidłowości rozwoju nauki i techniki, służą zatem naukom opracowującym teoretyczne podstawy polityki naukowej, z drugiej strony współdziałają z innymi naukami historycznymi w poznaniu dziejowego rozwoju społecznego, a w szczególności rozwoju polskiej myśli badawczej, mają więc, tak jak i inne nauki historyczne, ważne znaczenie dla kształtowania świadomości narodowej i społecznej. W przekonaniu Komitetu główne kierunki powinny objąć: opracowanie całościowe historii nauki polskiej XIX i XX wieku; przygotowanie syntez dziejów wybranych dyscyplin naukowych w Polsce (ich związków z nauką światową oraz warunkami społeczno-gospodarczymi kraju); badania nad rozwojem integracyjnych i specjalistycznych tendencji w nauce i technice; analizę społecznych i metodologicznych warunków rozwoju nauki w dziejach procesów twórczości naukowej i przemian w strukturze naukowego myślenia; analizę rozwoju instytucjonalizacji nauki i jej skutków dla działania szkół naukowych; badania w zakresie wybranych węzłowych problemów rozwoju nauki europejskiej; badania nad wpływem osiągnięć naukowych i postępu technicznego na rozwój społeczno-gospodarczy; prace nad rolą nauki dla nowoczesnego poglądu na świat; kontynuację badań związanych z jubileuszem kopernikowskim.

Na jesiennym posiedzeniu plenarnym Komitetu omówiono strukturę kolejnych tomów *Historii nauki polskiej* mających objąć XIX i XX wiek. Redaktor dzieła, prof. B. Suchodolski, przedstawił przyjęte założenia i poddał pod dyskusję następujące problemy: czy może być utrzymany „autorski” charakter opracowań — jak to miało miejsce przy przygotowaniu okresów wcześniejszych; jaka ma być przyjęta periodyzacja — Polska w niewoli jeden tom i Polska niepodległa jeden tom?; jaki przyjąć rozmiar całości dzieła — czy ująć całość w 4 tomach głównych i dwóch dokumentacyjnych? czy wykład należy koncentrować wokół społecznej roli nauki w Polsce czy wokół jej wkładu do nauki światowej — czy też przyjąć obie zasady równocześnie?; czy historia nauki XIX i XX w. ma przedstawiać nadal historię nauki polskiej czy historię nauki w Polsce rozwijanej — zagadnienie istotne z uwagi na zasięg terytorialny dzieła (nauka polska na emigracji i w innych krajach oraz nauka polska w granicach trzech zaborów, granicach okresu międzywojennego, granicach obecnych); jak szeroko uwzględniać czynniki i szeroko pojęte instytucje pomocnicze; jak ująć stronę organizacyjną przygotowania kolejnych tomów, przy których wzrasta stopień zespołowości oraz w jakim stadium pracy poddać materiał pod szerszą dyskusję.

W dyskusji przeważały następujące postulaty: „autorski” charakter może być utrzymany przy omawianiu zagadnień ogólnych, natomiast szczegółowe dyscypliny (łączone w większe grupy) powinni opracować specjaliści na zasadzie współautorstwa, wiek XIX podzielić na dwie części (do roku 1863 i do roku 1918) i ująć w jeden tom, a Polskę niepodległą, okres okupacji oraz pierwsze lata Polski Ludowej przedstawić także w jednym tomie. Wyrażono też przekonanie, że nie sposób prawidłowo przedstawić obraz rozwoju nauki polskiej w ostatnich 20 latach. Poczucie narodowościowe powinno być kryterium przesadzającym przy włączaniu uczonych do nauki polskiej (a nie kryterium terytorialne), natomiast rozwój instytucji naukowych należy wiązać ściśle z granicami państwa.

Działalność Komitetu Historii Nauki i Techniki PAN w zakresie przygotowania naukowej strony jubileuszu 500 rocznicy urodzin Kopernika była w roku 1970 nader ożywiona. Obejmowała swym zasięgiem poczynania na terenie kraju oraz za granicą. W kraju dotyczyła spraw związanych z przygotowaniem dzieł wszystkich Mikołaja Kopernika oraz szeregu monografii, i w tym zakresie pomocą Pracowni Badań Kopernikańskich Zakładu Historii Nauki i Techniki PAN służyła istniejąca przy Komitecie — Komisja Kopernikańska. Temu też zadaniu przyświecały starania Komitetu o uzyskanie stypendiów PAN na badania w bibliotekach i archiwach zagranicznych dla dwóch członków Komitetu nie będących pracownikami PAN oraz dla kustosa Biblioteki Uniwersyteckiej w Toruniu. W styczniu 1970 r. prof. M. Biskup prowadził badania w NRF szukając uzupełniających materiałów do przygotowywanej książki *Regesta Copernicana*; w październiku i listopadzie w archiwach oraz bibliotekach włoskich pracował prof. K. Górski² przygotowujący monografię o Łukaszu Watzenrode i w tym samym czasie przebywał w Szwecji mgr L. Jarzębowski uzupełniając opracowywaną książkę *Biblioteka Mikołaja Kopernika*. Kwerendy zagraniczne były owocne, np. prof. M. Biskup uzupełnił rękopiśmienną spuściznę Kopernika dotychczas nie ogłoszoną drukiem, a pozwalającą na dokładniejsze odtworzenie działalności Kopernika jako administratora Kapituły Fromborskiej; prof. K. Górski na podstawie przeprowadzonych w Rzymie badań ustalił przebieg procesu Łukasza Watzenrodego z Zakonem Krzyżackim oraz odnalazł nowe dokumenty pozwalające na wyjaśnienie jego stosunku do króla polskiego. Prof. Górski odnalazł ponadto fragment materiałów z procesu Mikołaja Kopernika o kanonie we Fromborku, dokument dotąd nieznany i niepublikowany.

Poza sprawami związanymi z badaniami kopernikańskimi Komitet Historii Nauki i Techniki PAN zajmował się ustalaniem programu uroczystości naukowych, które mają się odbyć w Polsce w 1973 r. Przewodniczący Komitetu, prof. J. Bukowski, przeprowadził kilkanaście rozmów z władzami PAN i z Polskim Komitetem Narodowym do spraw Międzynarodowej Unii Astronomicznej w sprawie udziału astronomów zrzeszonych w tej organizacji w uczczeniu jubileuszu kopernikowskiego. 1 kwietnia 1970 r. odbyła się w Warszawie, z inicjatywy Komitetu, konferencja z udziałem kierownictwa Komisji 41 (Historia astronomii) MUA oraz Polskiego Komitetu Narodowego tej Unii. Przedyskutowano ramowy program obchodów rocznicy kopernikowskiej w Toruniu w 1973 r. i przyjęto wstępne ustalenia. Po podjęciu przez Międzynarodową Unię Astronomiczną (Brighton — sierpień 1970) decyzji zwołania w Polsce w 1973 r. Nadzwyczajnego Kongresu Astronomicznego, przeprowadzono dalsze rozmowy w sprawie przygotowań do toruńskiego kongresu kopernikowskiego, organizowanego przez polskich historyków nauki pod patronatem Sekcji Historii Nauki Międzynarodowej Unii Historii i Filozofii Nauki (Komitet Mikołaja Kopernika) oraz sympozjum Komisji 41 MUA. W listopadzie 1970 r. ustalono ramowy harmonogram sympozjów toruńskich oraz ich przebieg i relację z Nadzwyczajnym Kongresem Astronomicznym, którego główne obrady odbędą się w Warszawie. Wedle przyjętego założenia obrady w Toruniu poprzedzone byłyby uroczystością otwarcia kongresu (Frombork) i zwiedzaniem zabytków Szlaku Kopernikowskiego zaś od 7 września do 12 września miałyby miejsce obrady naukowe w Toruniu: w dniach 7 i 8 września sympozjum Komisji 41 MUA, 10 września sesja plenarna z udziałem czynników oficjalnych oraz uczestników Kongresu astronomicznego i historyków nauki, 11 i 12 września sympozjum Komitetu Mikołaja Kopernika MUHiFN. Dyskusja nad spreycyzowaniem ostatecznego programu odbędzie się na plenarnym posiedzeniu Komitetu Mikołaja Kopernika MUHiFN, które ma odbyć się w kwietniu 1971 r. w Warszawie.

² Por. informację o pobycie prof. K. Górskiego we Włoszech w nrze 2/1971 „Kwartalnika” s. 499—501.

W związku z mającym się odbyć w Moskwie XIII Międzynarodowym Kongresem Historii Nauki (18—28 sierpnia 1971 r.) Komitet Historii Nauki i Techniki PAN podjął w 1970 r. starania o ustalenie listy delegacji oficjalnej PAN, ministerstw: Oświaty i Szkolnictwa Wyższego, Zdrowia, Kultury. Przeprowadzono też kwerendę na terenie kraju, która miała na celu zebranie informacji o zasięgu uczestnictwa indywidualnego. Na Kongres zgłoszono ponad 70 komunikatów sekcyjnych i sześć referatów sympozjalnych, a ponad 90 osób wyraziło chęć uczestniczenia w XIII Kongresie. Ponieważ koszty wyjazdów indywidualnych są wysokie i trudno ustalić realną liczbę uczestników, Komitet zwrócił się do Zakładu Historii Nauki i Techniki PAN z propozycją wydrukowania komunikatów i złożenia ich na obradach kongresowych. Zakład przyjął wniosek i prace polskich historyków nauki i techniki ujęte w siedem grup specjalistycznych będą opublikowane w lipcu 1971 r.

Współpraca Komitetu z uniami zagranicznymi, a szczególnie z Sekcją Historii Nauki Międzynarodowej Unii Historii i Filozofii Nauki i jej komisjami naukowymi w 1970 r. dotyczyła: współudziału w pracach Rady tej Sekcji, współdziałania w pracach Komitetu Międzynarodowej Współpracy w Zakresie Historii Techniki oraz udziału w międzynarodowych kongresach i sympozjach.

W posiedzeniu Rady Sekcji Historii Nauki Międzynarodowej Unii Historii Nauki, które odbyło się w Paryżu dnia 23 czerwca 1970 r., wziął udział członek Rady prof. E. Olszewski. Na zebraniu tym omawiano działalność niektórych komisji i komitetów naukowych Sekcji, m.in. Komitetu Mikołaja Kopernika i Komisji Keplero-wskiej oraz program XIII Międzynarodowego Kongresu Historii Nauki.

W pierwszych dniach lipca 1970 r. odbyło się w Pont-à-Mousson³ posiedzenie Komitetu Wykonawczego Międzynarodowej Współpracy w Zakresie Historii Techniki (ICOHTEC), działającego od września 1968 r. przy Sekcji Historii Nauki Międzynarodowej Unii Historii i Filozofii Nauki, jako autonomiczny wydział naukowy. Głównym tematem obrad, prowadzonych przez przewodniczącego Komitetu, prof. E. Olszewskiego, były sprawy organizowania lub inicjowania sympozjów naukowych.

Pierwsze międzynarodowe sympozjum na temat wdrażania postępu technicznego przez kraje nie będące jego inicjatorami zostało zorganizowane przez francuski Centre National de la Recherche Scientifique, przy współudziale powyższego Komitetu i wzięło w nim udział 45 uczestników z 13 krajów, m.in. czterech przedstawicieli Polski⁴. Obrady odbyły się w Pont-à-Mousson (pod Paryżem) i na 31 referatów wygłoszono 3 polskie (prof. I. Pietrzak-Pawłowska, prof. J. Pazdur oraz doc. J. Łukasiewicz). Podsumowania obrad dokonał przewodniczący Sympozjum, prof. E. Olszewski. W Sympozjum uczestniczyli historycy gospodarczy, historycy techniki i ekonomiści; obok badaczy akademickich również pracownicy przedsiębiorstw przemysłowych. Większość referatów dotyczyła XIX w. i początku XX w., zaś w dyskusji starano się o otrzymanie syntetycznego obrazu postępu technicznego wieku XIX i ustalenie drogi dla badań nad procesami wdrażania nowej techniki w drugiej połowie XX w.

Omówieniu następnego sympozjum, które odbędzie się w Moskwie w ramach XIII Międzynarodowego Kongresu Historii Nauki, poświęcona była wizyta wice-przewodniczącego Komitetu, S. W. Szuchardina, przebywającego w Polsce od 10 do 16 listopada 1970 r. Sprawozdanie z działalności tego Komitetu i polskiego w niej udziału, przedyskutowano na zebraniu Polskiej Grupy Narodowej ICOHTEC w dniu 30 listopada 1970 r.

W V Międzynarodowym Kongresie Historii Gospodarczej, który odbył się w Leningradzie w dniach 9—15 sierpnia 1970 r.⁵, wziął udział prof. E. Olszewski, jako

³ Por. sprawozdanie z tego posiedzenia w nrze 1/1971 „Kwartalnika” s. 208.

⁴ Por. zesz. 6 serii D „Studiów i Materiałów z Dziejów Nauki Polskiej” w całości poświęcony temu sympozjum.

⁵ Por. informację o tym kongresie w nrze 1/1971 „Kwartalnika” s. 205—207.

przewodniczący Komitetu Międzynarodowej Współpracy w Zakresie Historii Techniki. Poza udziałem w obradach Sekcji II Kongresu, poświęconej dziejom planowania gospodarczego, prof. E. Olszewski wykorzystał pobyt w Leningradzie dla przeprowadzenia rozmów z dyrektorem Leningradzkiego Oddziału Instytutu Historii Przyrodznawstwa i Techniki AN ZSRR — J. S. Mieleszczenkową na temat współpracy w badaniach nad zagadnieniami rewolucji naukowo-technicznej oraz w zakresie filozofii techniki.

W pracach komisji historycznych międzynarodowej unii specjalistycznych brali w 1970 r. również udział polscy przedstawiciele historii geografii i historii nauk geologicznych. Doc. J. Babicz wziął udział w posiedzeniu Komisji Historii Myśli Geograficznej Międzynarodowej Unii Geograficznej (28—30 listopada 1970 — Paryż)⁶, na której omówiono przygotowanie publikacji *Historia międzynarodowych kongresów geograficznych*, przeznaczonej na następny Międzynarodowy Kongres Geograficzny (Montreal — 1972) oraz program i tematykę szczegółową sympozjum na temat *Początki nowoczesnej geografii: F. Ratzel — P. Vidal de la Blanche*, które ma odbyć się w sierpniu 1971 r. w Cluj. W Sympozjum Komisji Historycznej Międzynarodowej Unii Geologicznej, zorganizowanym we Freibergu w dniach 14—20 września 1970 r.⁷, uczestniczyli: prof. A. Halicka, prof. A. Łaskiewicz, prof. K. Maślankiewicz oraz prof. W. Narębski. Obrady dotyczyły historii teorii i poglądów na genezę, budowę geologiczną i systematykę złóż surowców użytecznych (ruda żelaza, ropa naftowa, gaz ziemny, sól itp.) oraz metod poszukiwań i odkryć złóż.

W obradach Komisji 41 (historii astronomii), które miały miejsce w Anglii (Brighton) w sierpniu 1970 r. w czasie Międzynarodowego Kongresu Unii Astronomicznej, wzięli udział z ramienia Polski: prof. E. Rybka i doc. J. Dobrzycki⁸.

Podczas dziesięciomiesięcznego pobytu za granicą (październik 1969 — sierpień 1970) prof. W. Voisé pracował wspólnie z prof. D. Price z Uniwersytetu w Yale nad zagadnieniami związanymi ze społecznościami uczonych, jako konsultant UNESCO. Prof. W. Voisé i doc. Z. Kowalewski wzięli udział, jako przedstawiciele Polski, w posiedzeniu Komisji d/s polityki naukowej, zorganizowanym w Paryżu w lipcu 1970 r. przez MUHiFN i UNESCO.

Zofia Skubała-Tokarska

SPRAWOZDANIE Z DZIAŁALNOŚCI ZAKŁADU HISTORII NAUKI I TECHNIKI PAN W ROKU 1970

Rok 1970 był kontynuacją następujących zamierzeń badawczych, sformułowanych w latach poprzednich: Studia nad rozwojem nauk społecznych; Studia nad rozwojem nauk ścisłych i techniki; Studia nad teoretyczno-metodologicznymi i organizacyjnymi oraz psychologicznymi czynnikami rozwoju nauki; Studia nad społecznymi uwarunkowaniami i społeczną funkcją nauki; Studia nad dziełem Mikołaja Kopernika.

Przewidziano powiązania problematyki badawczej Zakładu z wyodrębnionym problemem Polskiej Akademii Nauk — nr 38 (Historia nauki polskiej ze szczególnym uwzględnieniem jej społecznej funkcji i roli Mikołaja Kopernika), a mianowicie z następującymi zadaniami poznawczymi:

T e m a t 1. Dzieje nauki polskiej (Synteza historii nauki polskiej XIX i XX wie-

⁶ Por. informację o posiedzeniu Komisji w nrze 2/1971 „Kwartalnika” s. 495.

⁷ Por. sprawozdanie z tego sympozjum w nrze 2/1971 „Kwartalnika” s. 497—499.

⁸ Por. informację o pracach tego kongresu w nrze 1/1971 „Kwartalnika” s. 204.